

بایگاه اطلاعات علمی

دانشگاه عدالت

گروه حقوق

پایان نامه ی کارشناسی ارشد / رساله دکتری رشته ی حقوق
گرایش خصوصی

بررسی فقهی حقوقی معاملات ارزشهای مجازی با تکیه بر بیت کوین

**Legal Jurisprudence Investigation of Virtual
Currency Transactions with Emphasis on Bitcoin**

استاد راهنما:

حضرت حجت الاسلام دکتر ابوذر صانعی

دانشجو و یا پژوهشگر:

سید محمد عبدللهی

شهریور ماه ۱۳۹۸

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر دست آوردهای مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از پژوهش موضوع این پایان نامه/رساله متعلق به دانشگاه عدالت است. دانشجو موظف به رعایت آئین نامه و منشور اخلاق در پژوهش برای ارائه و یا چاپ مطالب مستخرج از پایان نامه/رساله خود می باشد.

دانشگاه عدالت

گروه حقوق

پایان نامه ی کارشناسی ارشد / رساله دکتری رشته ی حقوق
گرایش خصوصی آقای سید محمد عبدالهی تحت عنوان

بررسی فقهی حقوقی معاملات ارزی مجازی باتکیه بر بیت کوین

در تاریخ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه به تصویب نهایی

رسید.

- ۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر حجت الاسلام ابوذری صانعی با مرتبه ی علمی امضا
- ۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر با مرتبه ی علمی امضا
- ۳- استاد / استادان داور داخل گروه دکتر با مرتبه ی علمی امضا
- ۴- استاد / استادان داور خارج از گروه دکتر با مرتبه ی علمی امضا

امضای مدیر گروه

سپاسگذاری

اکنون که به یاری پروردگار و یاری و راهنمایی اساتید بزرگ موفق به پایان این رساله شده‌ام وظیفه خود دانسته که نهایت سپاسگزاری را از تمامی عزیزانی که در این راه به من کمک کرده‌اند را به عمل آورم.

در آغاز از استاد بزرگ و دانشمند جناب آقای حاجت الاسلام والمسلمین دکتر ابوذر صانعی و دکتر امیر عباس بزرگمهر که راهنمایی این پایانامه را به عهده داشته‌اند کمال تشکر را دارم. از داوران گرامی که زحمت داوری و تصحیح این پایانامه را به عهده داشتند کمال سپاس را دارم.

خالصانه از تمامی اساتید و معلمان و مدرسانی که در مقاطع مختلف تحصیلی به من علم آموخته و مرا از سرچشمه دانایی سیراب کرده‌اند متشکرم.

تقدیم به

ساحت قدسی صدیقه طاهره حضرت زهرا سلام الله علیها

چکیده

در حال حاضر مباحث پول‌های مجازی از جمله بیت‌کوین چندان شکافته نشده و هنوز به مطالعات بیش‌تر و دقیق‌تری احتیاج هست تا بتوان در مورد آن‌ها اظهار نظر جامع کرد. زمانی پول یک کالای واقعی بود و مردم به عنوان واسطه از کالای خاصی استفاده می‌کردند به جهت این‌که آن کالا عمومیت داشت و می‌توانست نقش واسطه کالایی را ایفا کند. با تغییر نیازهای بشر، پول از یک کالای واقعی به یک کالای واقعی-اعتباری تبدیل شده است، به تدریج سهم اعتبار افزایش پیدا می‌کند. بنابراین تا این‌جا، پول‌هایی که یا ارزش ذاتی دارند، یا ترکیبی از ارزش ذاتی و اعتبار هستند و یا محض اعتبار. لکن یک پشتوانه معتبری پشت آن هست که مسئولیت کار را برعهده گرفته و اصطلاحاً مدافع ارزش پول محسوب می‌شود که در مواقع خاصی هم مسئولیتش را به شکل‌های مختلف ایفا می‌کند. در دهه اخیر یک جهش جدیدی در حال شکل گرفتن است و آن این است که پولی دارد به وجود می‌آید که پشتوانه معتبر خاصی ندارد و اعتبارکننده، مسئولیتی در قبال اعتبارش ندارد و آن پول‌های مجازی‌ای است که امروزه مطرح شده است. در تبیین ابعاد فقهی بیت‌کوین، باید گفت که مالیت بیت‌کوین و رمز ارزها مورد تأمل جدی است و با توجه به ویژگی‌های و خلأهای موجود در آن و عدم تأیید عقلاً به راحتی نمی‌توان برای آن مالیت قائل شد. و از آنجایی که کارکردهای اصلی پول به عنوان ارزش مبادله‌ای خالص در این رمز ارز کامل نیست، در حال حاضر نمی‌توان بیت‌کوین را به عنوان یک پول شناخت و اطلاق لفظ ارز دیجیتال (رمز ارز) به آن، نوعی تسامح در تعبیر است. از همین رو می‌توان گفت که عقلای جامعه برای معاملات مبتنی بر بیت‌کوین، سبب عقلایی و عرفی قائل نبوده و از این رو این معاملات از مصادیق اکل مال به باطل و مفهی بودن معامله خواهد بود. همچنین، نوسان قیمت در بیت‌کوین و ناشناخته و خطر پذیر بودن این رمز ارز، معاملات آن را با غرر همراه خواهد کرد. با توجه به مسلمان بودن مردم ایران و تأکید قانون اساسی بر ضرورت شرعی بودن تمام معاملات، بررسی ابعاد شرعی معامله با پول‌های مجازی نیز دارای اهمیت خواهد بود.

کلید واژه‌ها: معاملات، ارزهای مجازی، بیت‌کوین، فقه، حقوق.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات.....	۱
۱-۱- مقدمه.....	۲
۱-۲- بیان مسئله.....	۲
۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....	۳
۱-۴- پیشینه تحقیق.....	۴
۱-۵- جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق.....	۴
۱-۶- اهداف مشخص تحقیق.....	۴
۱-۷- پرسش های تحقیق.....	۵
۱-۸- فرضیه های تحقیق.....	۵
۱-۹- روش تحقیق.....	۶
۱-۱۰- ساختار تحقیق.....	۶
فصل دوم: پول و ماهیت پول.....	۸
۲-۱- تبیین مفاهیم پول.....	۹
۲-۱-۱- تعریف قانونی پول.....	۱۰
۲-۱-۲- وظایف پول.....	۱۱
۲-۱-۲-۱- پول به عنوان واسطه ی مبادله.....	۱۱
۲-۱-۲-۲- پول به عنوان معیار سنجش ارزش (واحد شمارش).....	۱۲
۲-۱-۲-۳- پول به عنوان وسیله حفظ ارزش.....	۱۳
۲-۱-۲-۴- پول به عنوان وسیله ی پرداختهای آتی.....	۱۳

- ۲-۲- پیشینه تاریخی تکامل پول ۱۴
- ۲-۲-۱- اقتصاد تهاتری ۱۴
- ۲-۲-۲- اقتصاد پولی ۱۴
- ۲-۲-۲-۱- نظام پول کالایی ۱۵
- ۲-۲-۲-۲- نظام پول فلزی ۱۶
- ۲-۲-۲-۲-۱- نظام دو فلزی بدون رابطه مشخص قانونی ۱۶
- ۲-۲-۲-۲-۲- نظام دو فلزی با رابطه مشخص ۱۷
- ۲-۲-۲-۲-۳- نظام واحد تک فلزی ۱۷
- ۲-۲-۲-۳- نظام پول کاغذی ۱۸
- ۲-۲-۲-۳-۱- نظام پول کاغذی با پشتوانه طلا (استاندارد طلا) ۱۸
- ۲-۲-۲-۳-۲- پول بدون پشتوانه یا فیات ۲۰
- ۲-۲-۲-۴- پول تحریری یا بانکی ۲۱
- ۲-۳- انواع پول ۲۱
- ۲-۳-۱- پول سخت ۲۱
- ۲-۳-۲- پول دیجیتال ۲۲
- ۲-۳-۲-۱- پول الکترونیکی ۲۲
- ۲-۳-۲-۱-۱- انواع پول الکترونیکی ۲۳
- ۲-۳-۲-۱-۲- ویژگی های پول الکترونیکی ۲۳
- ۲-۳-۲-۲- پول مجازی ۲۴
- ۲-۳-۲-۲-۱- انواع پول مجازی ۲۵
- ۲-۳-۲-۲-۲- تفاوت پول الکترونیکی و پول مجازی ۲۶
- ۲-۳-۲-۲-۳- دلایل توسعه پول مجازی ۲۸

۲۸ پول رمزی ۲-۳-۲-۲-۴
۲۹ تعریف پول رمزی ۲-۳-۲-۲-۴-۱
۳۰ انواع پول رمزی ۲-۳-۲-۲-۴-۲
۳۰ ماهیت پول ۲-۴
۳۱ قیمی بودن پول ۲-۴-۱
۳۳ مثلی بودن پول ۲-۴-۲
۳۳ مثلی بودن پول به اعتبار ارزش اسمی ۲-۴-۲-۱
۳۵ مثلی بودن پول به اعتبار قدرت خرید ۲-۴-۲-۲
۳۶ نظریه آیت ... شاهرودی ۲-۴-۲-۳
۳۷ مثلی و قیمی بودن پول ۲-۴-۳
۳۸ مثلی و قیمی نبودن پول ۲-۴-۴
۴۰ نظریه برگزیده ۲-۴-۵
۴۱ فصل سوم: بیت کوین
۴۲ بیت کوین ۳-۱
۴۲ معرفی و تاریخچه بیت کوین ۳-۲
۴۵ جهش راز آلود بیت کوین ۳-۳
۴۶ مبانی اصلی بیت کوین ۳-۴
۴۸ بلوک بیت کوین ۳-۴-۱
۵۰ زنجیره بلوکی ۳-۴-۲
۵۰ موارد استفاده زنجیره بلوکی ۳-۴-۲-۱
۵۲ حل معضل خرج کردن دوباره توسط زنجیره بلوکی ۳-۴-۲-۲
۵۳ استخراج بیت کوین ۳-۴-۳

۵۴ ۳-۴-۴- کیف پول بیت کوین
۵۶ ۳-۴-۵- تراکنش بیت کوین
۵۷ ۳-۴-۶- مزایا و معایب بیت کوین
۵۷ ۳-۴-۶-۱- مزایای بیت کوین
۵۸ ۳-۴-۶-۲- معایب بیت کوین
۶۰ ۳-۴-۷- تنظیم و نظارت بیت کوین در ایران و قوانین مربوطه
۶۱ ۳-۴-۸- تاثیر پول های مجازی به خصوص بیت کوین بر عرضه پول سنتی
۶۳ فصل چهارم: جایگاه حقوقی و چالشهای فقهی معاملات ارزی بیت کوین در ایران
۶۴ ۴-۱- بررسی فقهی بیت کوین از منظر فقه فردی
۶۴ ۴-۲- ابعاد فقهی بیت کوین از منظر پول اعتباری
۶۴ ۴-۲-۱- مالیت اعتباری بیت کوین
۶۵ ۴-۲-۲- مثلی و یا قیمی بودن بیت کوین
۶۶ ۴-۳- ابعاد فقهی بیت کوین از منظر دارایی بودن
۶۹ ۴-۴- تحلیل فقهی پول مجازی
۷۱ ۴-۴-۱- ماهیت مال اعتباری بودن پول و پشتوانه آن
۷۵ ۴-۴-۲- خصوصی بودن پول مجازی
۷۶ ۴-۴-۳- الکترونیکی بودن پول مجازی
۷۶ ۴-۴-۴- ورود پول مجازی به دنیای حقیقی
۷۸ ۴-۵- ماهیت پولی بیت کوین با توجه به ماهیت پول
۸۲ ۴-۵-۱- عدم مالیت ثمن
۸۳ ۴-۵-۲- اکل مال به باطل
۸۴ ۴-۵-۳- معامله سفهی

۸۵ ۴-۵-۴-غرر در معاملات بیت کوین
۸۷ ۴-۵-۵-ممنوعیت ربا و بیت کوین
۸۸ ۴-۵-۶-جبران ارزش پول در بیت کوین
۸۸ ۴-۵-۷-سفته بازی در معاملات بیت کوین
۸۹ ۴-۶-بررسی بیت کوین با نگاه فقه حکومتی
۸۹ ۴-۶-۱-قاعده لاضرر
۹۰ ۴-۶-۲-قاعده احترام
۹۱ ۴-۶-۳-قاعده حفظ نظام
۹۲ ۴-۶-۴-قاعده اتلاف
۹۲ ۴-۶-۵-قاعده عدالت
۹۳ ۴-۷-ارز دیجیتال در اقتصاد ایران
۹۶ نتیجه گیری
۹۹ پیشنهادها
۱۰۰ فهرست منابع و مأخذ

فصل اول: کلیات

۱-۱- مقدمه

مفهوم پول مجازی به معانی پول رمزگذاری شده، به منظور تسهیل انجام امور مالی و ایجاد روشی بدون حضور واسطه ها، بانک ها و توسط افراد جامعه مطرح شد، پول مجازی هیچ سرویس دهنده مرکزی یا موسسه مالی برای کنترل نقل و انتقال ندارد چون همه چیز بر ارتباطات نظیر به نظیر بنا شده است. پول مجازی یک ماهیت غیر متمرکز دارد که بر اساس آن تمامی فرآیند انتشار، پردازش و اعتبارسنجی معاملات توسط شبکه کاربران و بدون هیچ واسطه ای صورت می پذیرد. تعداد پول های مجازی در دنیا در حال افزایش است که از آن جمله می توان به بیت کوین به عنوان پرکاربردترین و با ارزش ترین پول مجازی در دنیای واقعی، اشاره داشته، بیت کوین یک سیستم اینترنتی عمومی است که یک شبکه پرداخت وجود و تولید به صورت کاملاً الکترونیکی معرفی کرده است بیت کوین قدرت خود را اثر کاربران می گیرد و از منظر آنها، بیت کوین یک پول اینترنتی محسوب می گردد. به نظر می رسد که نمیتوان بیت کوین را به عنوان یک نوع پول در نظر گرفت بلکه یک « دارایی دیجیتالی » است، برای بررسی بیت کوین از منظر فقه باید آن را در دو سطح شخصی و حکومتی مورد تحلیل قرار داد. آنچه در زمینه صحت شرعی بیت کوین بیشتر مورد اهمیت است، جنبه های فقه حکومتی از جمله قواعد فقهی لاضرر، اختلال نظام، اتلاف، عدالت است که باید آنها را در مورد بیت کوین مورد تامل قرار داد.

۱-۲- بیان مسئله

معاملات، همواره یکی از ضروریات حیاتی بشر محسوب می شده است! بشر همواره به نوعی از ابداعات متفاوت جهت بهره مندی و بکارگیری روش های ابداعی در معامله می پرداخته است، اساس معامله همواره مبتنی بر اصل اساسی «عوضین» (اعم از شی دارای مالیت یا نفع) تشکیل شده است که در قالب قرارداد میان دو سوی معامله صورت می گیرد.

در بررسی های تاریخی می توان دریافت، ابزارهای معاملات انواع متفاوتی را به خود دیده است. از معاملات پایایی (معاملات کالا به کالا) گرفته تا ضرب مسکوکات (طلاونقره) تا «پول» و حتی قرن اخیر نیز بازار با ابزارهای معاملات اعتباری (مجازی) و بورس وسفته بازی نیز مواجه بوده است.

باتوجه به اینکه فقه و حقوق، نقشی در ایجاد ابزارهای معاملاتی ندارد و صرفاً به بیان مبانی و قواعدی در معاملات و قراردادها برای طرفین بیع می پردازد و صرفاً در موقعیت ارزیابی روند معاملات و حتی قبول یا رد ابداعات و مستحدثات است.

اول: توقع نمی رود، نظام فقهی حقوقی پدید آورنده ی ابداعات ابزاری در معاملات باشد.

دوم: آنچه از فقه انتظار می رود، توجه به متغیرهای ابزار مالی در فرایند معاملات و تطبیق شرعی روابط مالی است که شامل متغیرهای ابداعی مالی در بازار می شود.

لذا در این تحقیق خواهیم دید که به بررسی جنبه های فقهی حقوقی امکان مشروع معاملات از طریق ارزهای مجازی که از مستحدثات بازار مجازی است بپردازیم و «بیت کوین» که یکی از انواع ارزهای مجازی است و در دو دهه اخیر به عنوان ابزار مالی مورد استفاده در بازار های مالی مجازی قرار گرفته است، مورد توجه این تحقیق قرار گرفته است.

لذا بر مبنای اصول و قواعدی که بیع اسلامی نسبت به معوضهای مالی از «مالیت» داشتن و «مجهول نبودن» دارد، می بایست جنبه های شناختی ارزهای مجازی مورد توجه قرار گیرد که از جمله آنها «مالیت داشتن»، «معلوم انگاری» و «پشتوانه عرفی»

ابزارهای مالی در نظام بانکداری است که لزوماً می بایست در ارزهای مجازی مورد تحقیق قرار گرفته و سپس با معیار های شرعی در معاملات شرعی در معاملات سنجیده شوند .

۳-۱- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

دو دلیل اصلی در ضرورت انجام تحقیق قرار دارد:

اول: فقه و حقوق همواره می بایست به عنوان دانش پویا علاوه بر بایستگی نظری نسبت به موضوعات پیشین موضوعات نوظهور را به عنوان موضوعات قهری پیش روی مورد توجه و ارزیابی قرار دهد تا نهادهای متبوع در برابر موضوعات نوظهور انفعال عملی نداشته باشد.

دوم: به دلیل اینکه اعمال رایج در بسیاری از عرصه ها نیازمند قانون می باشند تا مشروعیت یا رسمیت آنها از نظر قانونی معین گردد، موضوع اخیر (معاملات با ارزهای مجازی) نیز از این قاعده مستثنی نیست و نظام بانکداری و بازار که در تبعیت از قواعد مشروعیت و رسمیت هستند، نیز می

بایست تکلیف قانونی خود را در مواجهه با این موضوع بدانند لذا انجام این تحقیق علیرغم اینکه موضوع نوظهوری است و تحقیقات پیرامون آن همچنان درخلاء تحقیق قرار دارد، امری ضروری است خصوصاً اینکه در نهادهای مالی تاکنون به ارزشهای مجازی رسمیت نداده اند و فاقد پشتوانه دولتی-حقوقی هستند.

۴-۱- پیشینه تحقیق

آنچه در تحقیق های صورت گرفته می توان گفت، وجود تحقیقات پراکنده در جهت شناسایی ارزشهای مجازی و معرفی آن است و تحقیقات جامعی که با ملاک های علمی بررسی کننده ی ابعاد فقهی حقوقی ارزشهای مجازی معاملات براساس آنها باشد، وجود ندارد.

۵-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق

۱. شناسایی ماهوی ابزارهای مالی نوظهور خصوصاً ارزشهای مجازی
۲. امکان یا امتناع بکارگیری آن در بازار های مالی-بانکداری بر محور فقهی حقوقی
۳. شناسایی ماهوی ابزار مالی بیت کوین و بررسی آن با ارزشهای مجازی و فقه و حقوق.

۶-۱- اهداف مشخص تحقیق

هدف کلی:

مهم ترین هدف مشخص تحقیق در موضوع اخیر (بررسی فقهی حقوقی معاملات ارزشهای مجازی با تکیه بر بیت کوین) خصوصاً جنبه های کاربردی آن است که با روشن شدن ابعاد فقهی-حقوقی آن می توان به جنبه های کاربردی آن در بازار های مالی توجه داشت.

اهداف جزئی:

۱. بررسی جایگاه فقهی حقوقی معاملات ارزشهای مجازی در بازار مالی
۲. بررسی جایگاه فقهی حقوقی بیت کوین در معاملات
۳. تطبیق و قانده مند کردن قواعد معاملات ارزشهای مجازی بر مبنای قواعد حقوق و فقه.

۷-۱- پرسش های تحقیق

۱- سؤال اصلی:

آیا به صرف اینکه ابزارهای نوظهور سنجش عوضین کالا از جمله ارزشهای مجازی و خصوصاً بیت کوین را می توان بر مبنای ملاک عرفی دانستن در صحت معاملات با مبانی و اصول حاکم در معاملات را تحلیل نمود؟

۲- سؤالات فرعی:

- الف) آیا بیت کوین را می توان همان سفته بازی در معاملات دانست؟
- ب) آیا مجهول دانستن ارزشهای مجازی خصوصاً بیت کوین به دلیل فقدان پشتوانه دولتی-حقوقی آن است؟
- ج) آیا می توان در صورت در نظر گرفتن پشتوانه مالی برای ارزشهای مجازی خصوصاً بیت کوین، ارزشهای مجازی را از مجهول بودن خارج و مصداق معامله غرری را بلاموضوع ساخت؟

۸-۱- فرضیه های تحقیق

- الف) با توجه به اینکه مدیریت اقتصاد کلان بر عهده حاکمیت است، حاکمیت می تواند با در نظر گرفتن اعتبار و ارزش مالی برای ارزشهای مجازی، ارزشهای مجازی را به طور رسمی وارد چرخه ی مبادلات اقتصادی کند.
- ب) مهم ترین عنصر مجهولیت ارزشهای مجازی با فقدان پشتوانه ی دولتی حقوقی است و سبب شده است تا در مبادله مالی نتواند معیار سنجش کالا قرار گیرد، حاکمیت می تواند با در نظر گرفتن

پشتوانه برای ارزشهای مجازی مانع از چرخش مبادله ای که مبادله کننده با ارزشهای مجازی را وارد می سازد تا یک بار از اعتبار داشته ی خود ارزش مجازی تهیه کنند و در مرحله ای دیگر ارزش مجازی را وارد مبادله ی اقتصادی می کند، جلوگیری کرده و ارزشهای مجازی را از مجهول بودن خارج کند. (ج بیت کوین به لحاظ دارا بودن رمز ارزشهای اعتباری غیر قابل جعل است که چنانچه لزوماً نهادهای متولی اقتصاد بتوانند بر آن تمرکز یابند، خلاهای قانونی (فقهی حقوقی) مجهول ماندن برطرف میشود.

۹-۱- روش تحقیق

روش تحقیق جز در بحث نخست (کلیات و مفاهیم می باشد) که اغلب گذارش و نقلی است، استدلال با تحلیل فقهی حقوقی است. در آغاز موضوع هر مسئله با مراجعه به منابع و نظریه های فقهی و کارشناسان حقوقی ارزیابی می شود و سپس به تعیین حدود هر یک پرداخته خواهد شد و در نهایت با بهره گیری از دلایل معتبر، آرای فقها و حقوقدانان و مواد قانونی، حکم آن ها بررسی می شود. لذا روش تحقیق از طریق فیش برداری نسبت به مطالعات آرای فقها و حقوقدانان و کتابخانه ای می باشد.

۱۰-۱- ساختار تحقیق

پژوهش حاضر تحت عنوان «بررسی فقهی حقوقی معاملات ارزشهای مجازی باتکیه بر بیت کوین» در چهار فصل تدوین شده است. در فصل اول محقق به بیان کلیات می پردازد. فصل دوم، به مفهوم شناسی پول و تبیین ماهیت پول پرداخته است. در فصل سوم، به تفصیل بیت کوین معرفی و از زوایای مختلف تحلیل شده است. فصل چهارم، به جایگاه حقوقی و چالشهای فقهی معاملات ارزی بیت کوین در ایران اختصاص دارد. در این فصل ضمن بررسی نظرات مختلف فقها، در نهایت به دلیل اکل مال بالباطل بودن و غرری بودن معاملات بیت کوین، حکم بر بطلان این معاملات داده شد.

سرانجام این پژوهش با نتیجه گیری به پایان رسیده است.

فصل دوم: پول و ماهیت پول